

Fågel Fenix – ett exklusivt varumärkes pånyttfödelse?

LARS TORSTEN ERIKSSON

REPLIK Roland Andersson beskriver i *Ekonomisk Debatt* 8, 2007 det bedömningsarbete som låg bakom de sakkunnigas förslag till en (ny) civilekonomexamen. Han förtydligar därmed ett tidigare inlägg i *Dagens Nyheter* (Åsbrink 2007) av Erik Åsbrink, sakkunniggruppens ordförande. Frågetecknen kring ekonomutbildningen kvarstår emellertid och är värda en vidare offentlig debatt i den kritiska anda som vidareutvecklar utbildningens kvalitet. I detta bidrag tänker jag därför ta upp tre frågor: (1) Kan man nyreglera ekonomutbildningen nationellt?, (2) har granskningen haft ett acceptabelt kvalitetsperspektiv? och (3) har Högskoleverket tagit ett administrativt beslut som ändrar innehållet i ett akademiskt ämne?

Kan ekonomutbildningsmarknaden nyregleras nationellt?

Högskoleutbildning har under efterkrigstiden varit en kraftig tillväxtsektor, utvecklad som en tjänstemarknad med ekonomutbildning som ett av de mest efterfrågade programmen. I form av MBA-examen har den internationella efterfrågan och spridningen varit exceptionell. Nationellt har ekonomutbildningen likaså blivit en av de mest omfattande och ekonomi har blivit ett ämne som ansetts nödvändigt i allt fler examina i takt med marknadsekonomin utbredning.

Överraskningseffekten var betydande då Högskoleverket för ett år sedan meddelade att ett av de krav man ställde för den nya civilekonomexamen var en aktiv docent med forskning inom redovisningsområdet.

Endast en handfull av landets 23 lärosäten motsvarade kraven för den yrkesexamensrätt de flesta trodde att man redan hade (i kandidat- och magisterform). Det senaste året har det därför rått en febril verksamhet på högskolorna för att finna och anställa en företagsekonom med docent- eller professorskompetens med inriktning på redovisningsfrågor: endast Örebro universitet har fått examensrätten under 2008. Även om utbildning i redovisning har varit en betydande del av den grundläggande ekonomutbildningen, har få visat intresse för området som forskarutbildning, vilket skapat en tydlig knapphet på redovisningsforskare.

Om tillgänglighet varit det framgångsrika, politiska målet för utbildningssektorn har dock volymexpansionen också för en del blivit ett dilemma – kanske inte minst eftersom ekonomutbildningen dessutom successivt börjat domineras av kvinnor? Civilekonomerna har anslutit alla ekonomer med viss ämneskombination, men man har samtidigt länge arbetat för en exklusivare ekonomexamen för att lättare hävda ekonomers status och lön. Till slut lyckades man också få igenom förslaget till en ny civilekonomexamen – i elfte timmen eller för sent, kan man tycka, eftersom Sverige samtidigt gick över till den gemensamma, europeiska utbildningsstrukturen (Bologna). Den nya civilekonomexamen riskerar nu att få en markerat nationell stämpel i en framväxande internationell kontext.

Ytterst är det naturligtvis en empirisk fråga vilka utbildningar som faktiskt efterfrågas, något som kommer att avgöras av de studerande. De studerande kan i princip välja mellan en nationell 4-årig utbildning till civilekonom, eller Bolognas 3-åriga kandidat- och 2-åriga masterexamen. Ekonomi i kombination med andra ämnen ingår också i otaliga programvarianter.

Lars Torsten Eriksson är professor i företagsekonomi vid Högskolan i Gävle med mångårigt ansvar för ekonomiprogrammet där. len@hig.se

Bland de många skäl som kan finnas till den försiktiga, mer korridorbaserade diskussion som hittills förts om rätten att utfärda civilekonomexamen finns tanken att Högskoleverket i en ny beslutsrunda skulle ta sitt förnuft till fånga efter ett drakoniskt, förhastat beslut. Ingenting tyder dock på att Högskoleverket ändrat uppfattning. Högskoleverkets beslutsstrategi har ju annars varit att varna först, innan man drar in examensrätter. Visserligen handlade det nu formellt om en ny examensrätt, men ute på lärosätena har det i praktiken tolkats som en indragen examensrätt. Samtidigt måste man fråga sig vad den nya examen *innehållsmässigt* har för nyhetsvärde? Ett lärosäte som Internationella Handelshögskolan i Jönköping måste ha känt sig direkt kränkt: med nio professorer i företagsekonomi och tre-fyra professorer i nationalekonomi verksamma i utbildningen ansågs man ändå inte längre kompetent att utbilda ungdomar till civilekonomer!

De ekonomistuderande har i allt mindre utsträckning gjort skillnad mellan examensbenämning och den egna yrkestiteln. Regelmässigt har man sedan länge kallat sig för civilekonom och man har dessutom accepterats som medlem i Civilekonomerna. Kommer framtidens ekonomer att sluta kalla sig "civilekonomer" som följd av en förändrad examensstruktur? Vilka möjligheter har man att hävda ett nationellt varumärke på en globaliserande marknad? Fildelning, upplösta copyrightträtter, självutnämnda högskolor och uppkomsten av examensfabriker ger en indikation om svårigheterna att reglera marknaden. Som margarin, caterpillar och andra en gång starka men nu degenererade varumärken, har sannolikt civilekonombegreppet för gott blivit ett generiskt begrepp. Ytterst bestämmer varje individ sin egen titel.

Den grupp som förmodligen haft

mest blandade känslor efter "utrensningen" bör vara Civilekonomerna, den intresseförening som i årtal lobbat för en minskning av ekonomutbildningen i riket. Deras grundtanke att minska utbudet av ekonomer för att höja status och löner möts plötsligt av risken att det provinsiella varumärket kommer att bli alltför exklusivt och tära på det egna medlemsantalet. Nu befinner man sig i en situation där nästan alla medlemmar *inte* har en civilekonomexamen.

Produktionsfaktorer som kvalitetsmarkörer

Att det inte förts en rimligt öppen debatt om ekonomutbildningen som sådan, kan delvis också bero på att lärare och forskare anser sig ha goda skäl att instämma i de sakkunnigas grundkrav på en högskola med forskarutbildad personal och på en bättre balans mellan krav på kvalitetsresultat och kvalitetsresurser. Ändå är tystnaden förvånande över användningen av produktionsfaktorerna (lärarnas utbildningsnivå och forskningsinriktning) som avgörande kvalitetsmarkörer, medan sakkunniggruppen säger sig helst velat se till utbildningsresultat. Att uppnådda resultat ska ge meritvärdet – inte en högskolas ålder, storlek, status, etnicitet o dyl – verkar annars vara Högskoleverkets policy. Kvalitetsvärderingen har i praktiken i hög grad styrts av marknadens efterfrågan. Medan många områden (teknik, data m fl) mött ett hårt efterfrågemotstånd, har ekonomutbildningen förblivit ett av högskolornas starkaste områden.

Genom att definiera utbildningen som ny fanns inte några utbildningsresultat att tillgå, hävdar Andersson. Dels är definitionen av "ny" ytterst tveksam, dels borde man under alla omständigheter diskutera tillgång och efterfrågan på utbildning utifrån befintlig dokumentation. Civilekonomerna publicerar själva

årligen en uppföljning av landets samtliga ekonomutbildningar. De empiriska belägg som finns genom denna mångåriga statistik pekar snarare på att studerande är nöjda med utbildningen och har en hög anställningsbarhet än på motsatsen. Om vissa sektorer av arbetsmarknaden vill se en starkare roll för just redovisningskunskap, borde man snarare ha talat för särskild utbildning kopplad till sådana profiler. Befintlig statistik som värdemätare av högskolornas prestationer borde som minimum ha presenterats och problematiserats. Nu valde man i stället att krisstämpla hela utbildningen inte utifrån efterfrågesiffror utan utifrån lobbytryck för ett delområde.

Den ”massarrestering” som nu skedde av lärosäten riskerar i sig att göra kvaliteten både sämre och ojämnare. Genom att misstänkliggöra hela sektorn riskerar man att förlora duktiga studenter – och den enskilda studentens insatser är trots allt tal om superlärare den avgörande faktorn för ett gott studieresultat. Att stå fast vid krav på produktionsfaktorer som inte går att uppfylla, innebär att även ekonomisektorn riskerar att få en Titanic-effekt och sjunka som t ex lärarutbildningen. För dagen verkar ju inte högre utbildning vara något med ett självklart värde för många ungdomar.

Högskoleverkets beslutsprocess var denna gång osannolikt kontraproduktiv för den enskilda högskolan. Den genomfördes i skarven mellan en avgående och en ny universitetskansler samt övergången till en mer konservativ högskolepolitik – en där socialdemokraternas satsning på tillgänglighet (dvs kvantitet) ersatts av exklusivitet, här förklädd som ”kvalitet”. Resurserna ska koncentreras till ”starka forskningsmiljöer” = äldre och större lärosäten. Till den breda publiken verkar man nu vilja ge yrkesutbildning, möjligen i en ny yrkeshögskola eller genom att överföra utbildningen till en lägre nivå, dvs gymnasiet.

Statsmakterna har länge fört fram krav på koncentration av utbildning till färre högskolor, främst för att bromsa resurstillväxten till högskolesektorn. Efter allianssegern i valet har en mer hårdhänt markering av denna politik visats genom centrala beslut. Genom att inte utgå från faktiskt uppnådda utbildningsresultat i befintlig ekonomutbildning vid de 23 orterna, utan i stället ställa krav på uppenbart knappa lärarresurser, tvingar man nu fram en neddragning av utbildningsutbudet. Sakkunniggruppens beslutsprocess tycks ha fallit väl in i den nya samhällskontexten och de sakkunniga måste i eftertankens kranka blekhet ändå ha undrat över sin egen roll i denna politiska diskurs.

Företagsekonomins identitet

Visserligen hävdade sakkunniggruppen att man inte krävt någon ny företagsekonomi, utan att man endast ödmjukt kodifierat den rådande företagsekonomiska diskursen. Frågan är dock hur väl man avläst ämnets utveckling. Roland Andersson betonar på flera ställen i sin artikel att sakkunniggruppen inte gjort några politiska ställningstaganden, men att betona kvalifikationerna hos just redovisnings- respektive marknadsföringslärare kan knappast ses som någonting annat. Och här är man inne på en farlig väg: det kan aldrig ligga i Högskoleverkets och sakkunniggruppens uppdrag att göra en akademisk överprövning av ett ämne. Den debatt som följde på detta tema efter kvalitetsgranskningen av nationalekonomi i Linköping år 2002 borde ha lett till större försiktighet inom verket.

Företagsekonomi i Sverige är ett sammanhållet ämne som motstått den fragmentering som skett – och kritiserats – inom många andra ämnen. Utgångspunkten har varit att den som är forskarutbildad i ämnet kan stå som garant för det vetenskapliga förhållningssättet

även när det gäller att hantera problem som inte ligger inom den enskilda forskarens direkta fokus. Det handlar mer om grundläggande vetenskapliga förhållningssätt inom yrkesutbildningens ram. Mycket, för att inte säga det mesta, av grundutbildningen i redovisning har hittills genomförts på ett utmärkt sätt av adjunkter. Den motsättning som ibland kommer till uttryck mellan lärare gäller mer sällan olika specialiseringar inom företagsekonomi utan snarare betydelsen av just forskarutbildning och vetenskapliga perspektiv kontra ren yrkesträning på tidigare nivåer. Att specialiserade forskare krävs på avancerad och forskarutbildningsnivå verkar inte kontroversiellt.

När företagsekonomi (se Wallerstedt 1988 och Engwall 1992) kom till Sverige via Tyskland i början av 1900-talet, var kunskaper för att hålla reda på företagets inkomster och utgifter centrala. Praktisk bokföring (redovisning) och kostnads- och intäktsberäkningar stod länge i centrum, kunskaper som utan tvekan var viktiga i de företag som var med om landets industrialisering. Den tidiga organisationen av ämnet växte fram genom den lättkommunicerade taxonomin A-B-C-D – dvs Administration, Bokföring, Cost/benefit och Distribution. Parallellt med att det ekonomiska systemet utvecklats har dock företagare ställts inför helt nya och mer sammansatta problem kopplade till frågor som gäller globalisering, tjänsteutveckling och integrering av informations- och kommunikationsteknik.

Under andra halvan av 1900-talet stämplades bokföring/redovisning mer som en ren yrkesträning. Bokföringsystemet betraktades – med rätt eller orätt – mer som statiskt system, och därmed inte särskilt forskningsintressant. Revisorer och ekonomichefer har också funnit betydligt bättre löneutveckling utanför högskolesektorn. Fö-

retagsekonomi har i praktiken övergått från att vara funktionsbaserad enligt ABCD-taxonomin till att successivt bli allt mer problemorienterad. I dagens diskurs behandlas en svårklassificerad mängd mångfacetterade kunskapsproblem, t ex ledarskap, genusfrågor, innovationer och entreprenörskap. En konsekvens av detta har framför allt blivit att bokföringsmomenten fått en relativ nedtoning.

Senast redovisningsämnet hamnade i fokus var i samband med inflationsekonomi på 1970-talet. De förändrade krav som EU nu är på väg att införa när det gäller revisorer verkar ge framtidens revisorer en roll som mer påminner om dagens managementkonsulter. Av det 100-tal doktorsavhandlingar som nu presenteras varje år i företagsekonomi är endast ett fåtal inom redovisningsområdet.

Trots den mer fragmenterade och komplexa ekonomi som utvecklats, har den enkla ABCD-modellen tjänat som en kvardröjande kategorisering, ett minsta gemensamma, kommunikativa redskap med omvärlden – men modellen är knappast en rimlig grund för en kritisk analys av ämnet och den omorientering som nu tvingas fram vid högskolorna.

När sakkunniggruppen hävdar att man bara använt ABCD-modellen efter att ha kodifierat den kunskapsyn och ämnesdefinition man funnit bland de sökande lärosätena, har man lika rätt som den som i dag vill använda Linnés taxonomi, många av Freuds begrepp eller för den delen nationalekonomins makro- och mikroekonomi: begreppen går att använda, men återspeglar knappast vad man skulle ha funnit i en induktiv analys i avsikt att kartlägga det empiriska fältet. Ingen trodde heller att man skulle ge modellen rollen som trojansk häst i en kritisk kvalitetsanalys. Den är helt enkelt inte tillräckligt täckande som vetenskaplig grund för kvalitetsdiskus-

sioner i ämnet och i utbildningen som helhet. Modellen har nu använts så att det goda blivit det bästas fiende. Att skapa motsättningar mellan traditionella och nya problemområden – eller för den delen mellan kvantitativ och kvalitativ datafångst, som Andersson gör – löser inga problem, men skapar nya.

Slutord

En viss homogenisering av landets ekonomutbildningar är förmodligen av godo, men man får inte heller glömma den baksida som lurar som ackrediterings-effekt: anpasslighet kan ersätta dynamik och kreativitet. Trots allt fortsätter sannolikt utvecklingen mot ett allt mer mångfacetterat och föränderligt arbetsliv. Ämnesutvecklingen bör bidra till kunskapsutveckling och kunskapspridning, inte tvångsplaceras i en byråkrati-beslutad taxonomi. Att gå in i ämnet företagsekonomi och värdera olika inriktningar är i sammanhanget otillåtet normativt. Att skapa motsättningar mellan olika utvecklingsriktningar inom ämnet eller olika lärosäten bidrar inte heller till kunskapsutvecklingen. Det måste ställas större krav på en granskningsmodell än vad den traditionella ABCD-modellen kan erbjuda. Utvecklingen av en konsensusmodell borde vara en prioriterad uppgift för den nybildade nationella föreningen för företagsekonomi.

Sakkunnigruppen för civilekonomexamen dominerades nu av akademien. Hela arbetsmarknadens synpunkter vilade på två personers axlar. I en högskola som vill markera sin samverkan med det

omgivande samhället är detta överraskande och otillräckligt för att forma en yrkesrelevant utbildning. Här behövs en betydligt bredare exponering av yrkesroller och sektorer.

Till det mest olyckliga i 2007 års beslutsprocess hörde att man kom i sådan otakt med införandet av en nationell examen samtidigt som Bolognastrukturen började implementeras. Andelen utländska studenter ökar trendmässigt vid svenska högskolor. Det blir intressant att se om Uppsala universitet och Handelshögskolan i Stockholm även fortsättningsvis avstår från att söka rätten till civilekonomexamen. Om så blir fallet bidrar det förmodligen till att ekonomutbildningen fortsätter mot ett internationellt fokus i stället för att förbli vid ett provinsialt. Civilekonomexamen kan få en stilla, nationell begravning och svensk ekonomutbildning i stället pånyttfödas i ett internationellt sammanhang.

REFERENSER

- Andersson, R (2007), "Vem ska ha rätt att utfärda civilekonomexamen?", *Ekonomisk Debatt*, årg 35, nr 8, s 53-62.
- Civilekonomerna, "Civilekonomer tre år efter examen", årliga rapporter, Stockholm.
- Engwall, L (1992), *Mercury Meets Minerva: Business Studies in Higher Education: The Swedish Case*, Pergamon Press, Oxford.
- Wallerstedt, E (1988), *Oscar Sillén: Professor och praktiker*, doktorsavhandling, Företagsekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Åsbrink, E (2007), "Tre av fyra högskolor fräntas examensrätt", *Dagens Nyheter*, 26 juni 2007.